

در این غزل: تشبیه (گلستان چشم) و کنایه خون فشان بودن کنایه از اشک خونین و اغراق هم وجود دارد به جای اشک می گوید خون می گریم اغراق از آرایه های بدیع معنوی است از دیگر آرایه های معنوی بدیع مثل حسن تعلیل در بیت:

در گلستان چشمم ز چه روی همیشه باز است به امید آنکه شاید که توام ز در آیی

(تشبیه یکی آرایه هایی است که در حوزه بیان آمده استاز ویژگی های سبک عراقی یکی آن است که شاعران به بیان و بدیع پرداخته اندمجاز و کنایه و تشبیه و استعاره در حوزه بیان اند که در این شعر آمده اند)

ب: دو مورد از ویژگی های فکری ابیات را بنویسید:

ستایش عشق-توجه به عرفان و اخلاق-فراق ودوری از معشوق-غم گرای و توجه به درون (درون گرایی) که این ویژگی ها در این غزل وجود دارد

درس ششم: مجاز

به این بیت توجه کنید:

برآشفت ایران و برخاست گرد همی هرکسی کرد ساز نبرد

ایران در معنای واقعی کشوری است در جغرافیای جهان؛ اما در بیت بالا به معنای ایرانیان و سپاه ایران به کار رفته است.

مجاز، کاربرد واژه در معنای غیرحقیقی آن است. کاربرد این گونه کلمات در زبان روزمره؛ محاوره و گفتگوی مردم بسیار زیاد است. یک مثال از محاوره روزانه: این حوض بزرگ است. حوض معنای حقیقی دارد؛ ولی در جمله «حوض یخ زد»، از حوض معنای غیرحقیقی آب مورد نظر است.

بین معنای اصلی و معنای غیرحقیقی، **علاقه و پیوندی** برقرار است که سبب درک و دریافت معنای غیرحقیقی می شود. همچنین لازم است **قرینه‌ای** در کلام باشد تا معنای غیرحقیقی دریافت شود.

علاقه مجاز: پیوندی است که میان معنای اصلی و غیرحقیقی یک واژه وجود دارد.

قرینه مجاز: نشانه‌ای است در کلام که ذهن خواننده را از معنای حقیقی به معنای غیرحقیقی سوق می دهد.

در مثال: حوض یخ زد، (یخ زد) قرینه‌ای است که ذهن ما را از معنای حقیقی به معنای غیرحقیقی حوض یعنی آب سوق می دهد. بین حوض و آب هم پیوندی وجود دارد که همان مظلوف بودن حوض برای آب است.

یک مثال ساده دیگر: ماه؛ دشت لاله ها را روشن کرد. معنای غیرحقیقی ماه؛ نور ماه است و قرینه‌ی آن روشن کردن است. علاقه بین آنها وابستگی وجود نور به ماه است.

مثالی از نثر بیهقی: جهان خوردم و کارها راندم. جهان در معنای غیرحقیقی نعمت‌های جهان آمده است و قرینه آن خوردن است با رابطه و پیوند مشخصی که بین جهان و نعمت‌های جهان وجود دارد.

یک مثال از شعر نظامی: به یاد روی شیرین بیت می گفت / چو آتش تیشه می زد کوه می سفت

بیت: معنای اصلی: واحد کلام شاعرانه و معنای غیراصلی: سخن شاعرانه.

در بیت زیر سه واژه در معنای غیرحقیقی به کار رفته است:

خروشی برآمد ز دشت و ز شهر

غم آمد جهان را از آن کار بهر

۱- دشت: صحرا (معنای اصلی)، مردم حاضر در دشت (معنای غیرحقیقی)

۲- شهر: مکان زندگی (معنای اصلی)، مردم حاضر در شهر (معنای غیرحقیقی)

۳- جهان: دنیا (معنای اصلی)، مردم حاضر در دنیا (معنای غیرحقیقی)

مهم ترین نوع مجاز:

در کاربرد معنای مجازی؛ گاهی معنای غیرحقیقی را با علاقه و رابطه "شبهات" به جای معنای حقیقی استفاده می کنند. مثال: به جای چشم به علت شباهتی که چشم با نرگس دارد می گویند نرگس: از من غمزده دل می طلبد غمزه دوست / دوستان دلبر ما نرگس گویا دارد؛ یا: نرگسش عربده جوی و لبش افسوس کنان...

خودارزیابی

۱- معنای حقیقی و مجازی را در واژه های مشخص شده بررسی کنید.

الف) چرخ: درخت تو گرباردانش بگیرد / به زیر آوری چرخ نیلوفری را (ناصر خسرو)

معنای حقیقی: ابزار مدور که حرکت دورانی دارد.

معنای مجازی: فلک آسمان

ب) سر: سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی / چه خیال ها که گذر کرد و گذر نکرد خوابی (سعدی)

معنای حقیقی: راس . بالاترین بخش بدن

معنای مجازی: عزم، تصمیم، قصد، خیال

پ) سینه: سینه خواهم شرحه شرحه از فراق / تا بگویم شرح درد اشتیاق (مولانا)

معنای حقیقی سینه: قفسه صدی، بخش میانی بدن .

معنای مجازی سینه: دل، منظور از دل، عاشق درد هجران کشیده است.

۲- در سروده های زیر مجاز را مشخص کنید:

الف) فردا که آن شهر خاموش / در حلقه ی شهر بندان دشمن / از خواب دوشینه برخاست / دیدند / زان مرغ فریاد و آتش / خاکستری سرد برخاست . (شفیعی کدکنی)

مجاز: فردا بامعنای مجازی آینده، مرغ با معنای مجازی ققنوس، شهر بامعنای مجازی مردم شهر.

ب) فریشتگان سنگ به وی می زدند که خاکی و آبی را چه رسد که حدیث کند؟ (کشف الاسرار میبیدی)

مجاز: خاکی و آبی با معنای مجازی انسان.

پ) چرا چون لاله خونین دل نباشم / که با ما نرگس او سرگران کرد (حافظ)

مجاز : نرگس به علاقه شباهت با معنای مجازی (استعاری) چشم

ت) دل عالمی بسوزی چو عذار بر فروزی / تو از این چه سود داری که نمی کنی مدارا؟ (حافظ)

مجاز : عالم بامعنای مجازی مردم عالم

ث) برو ای گدای مسکین در خانه‌ی علی زن / که نگین پادشاهی دهد از کرم گدا را (شهریار)

مجاز : نگین به علاقه ی جزئی بامعنای مجازی انگشتر

۳- در بیت زیر مجاز و قرینه را مشخص نمایید:

دست فلک ز کارم وقتی گره گشاید / کز یکدگر گشایی زلف گره گشا را (فروغی بسطامی)

دست مجاز از انگشت با قرینه‌ی گره گشودن که توسط انگشت صورت می گیرد نه دست (با علاقه کلیه)

۴- بیت زیر را از نظر فکری و ادبی بررسی نمایید:

سپید شد چو درخت شکوفه دار سرم / وز این درخت همین میوه‌ی غم است برم (جامی)

از نظر فکری : تاسف از دست رفتن ایام جوانی . پیری و اندوه .

از نظر ادبی : مراعات النظیر بین میوه ؛ درخت شکوفه . جناس ناقص اختلافی : بر و سر . تشبیه : میوه‌ی غم/سرم چو درخت شکوفه

دار سپید شد. مجاز: سر با معنای نانهاده مو. مجاز : درخت در مصراع دوم به علاقه تشبیه با معنای نانهاده سر .

۵- وزن بیت زیر را مشخص کنید:

(سعدی)

بضاعت نیاوردم الا امید / خدایا ز عفوم مکن ناامید

بِ	ضَا	عَتَ	نَ	يَا	وَر	دَ	مِل	لَا	أ	مِید
خُ	دَا	يَا	زِ	عَف	وَم	مَ	كُنْ	نَا	أ	مِید
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-

وزن :فعولن فعولن فعولن فعل

بحر :متقارب مثنی محذوف

کارگاه تحلیل فصل دوم

۱- غزل زیر را از نظر تاریخ ادبیات، سبک شناسی، موسیقی شعر بررسی و تحلیل کنید :

من ندانستم از اول که تو بی مهر و وفايي / عهد ناپستن از آن به که ببندی و نپایی

دوستان عیب کنندم که چرا دل به تو دادم / باید اول به تو گفتن که چنین خوب چرايي

شمع را باید از این خانه به در بردن و کشتن / تا به همسایه نگوید که تو در خانه‌ی مایی

عشق و درویشی و انگشت نمایی و ملامت / همه سهل است، تحمل نکنم بار جدایی

گفته بودم چو بیایی، غم دل با تو بگویم / چه بگویم؟ که غم از دل برود چون تو بیایی
 آن نه خال است و زنخندان و سر زلف پریشان / که دل اهل نظر برد؛ که سرّی است خدایی
 تو میندار که سعدی ز کمندت بگریزد / چون بدانست که در بند تو، خوش تر ز رهایی
 (سعدی)

از نظر تاریخ ادبیات و سبک شناسی :

غزلی از سعدی ؛ خداوندگار عشق ، قرن هفتم ، سبک عراقی ، با بیانی نرم ؛ دلپذیر و عاشقانه. نواحی غرب ایران با مرکزیت اصفهان
 "عراق عجم" نامیده می‌شد و به همین دلیل به سبک رایج در آن نواحی سبک عراقی می‌گفتند. سبکی که رفته رفته در سایر نقاط کشور
 رواج یافت.

از نظر موسیقی شعر :

وزن : فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعطن / بحر : رمل مثنیّه مخبون محذوف

۲- متن زیر را از نظر زیبایی شناسی بررسی نمایید:

«فراش باد صبا را گفته تا فرش زمردین بگسترده و دایه‌ی ابر بهاری را فرموده تا بنات نبات در مهد زمین پیرورد. درختان
 را به خلعت نوروزی قبای سبز ورق در بر گرفته و اطفال شاخ را به قدوم موسم ربیع کلاه شکوفه بر سر نهاده.»
 (سعدی)

در این متن بیش از هر آرایه‌ای از سجع، تشبیه و استعاره استفاده شده است.

تشبیه ها : فراش باد صبا . دایه ابر . بنات نبات . مهد زمین . قبای سبز ورق . اطفال شاخ . کلاه شکوفه هفت تشبیه بلیغ اضافی.

سجع ها : (بگسترده ؛ پیرورد)، (گرفته ؛ نهاده)

مراعات التظیرها : فراش ؛ فرش ؛ بگسترده . باد ؛ بهار ؛ نبات . دایه ؛ بنات و مهد . درخت ؛ شاخ ؛ شکوفه . خلعت ؛ قبا ؛ کلاه

فرش : استعاره از سبزه های بهاری.

کلاه شکوفه بر سر درختان نهاده تشخیص.

مهد زمین تلمیح دارد به آیه : الم نجعل الارض مهادا؟

۳- وزن بیت زیر را بنویسید.

ز یزدان دان، نه از ارکان که کوتاه دیدگی باشد / که خطبی کز خرد خیزد، تو آن را از بنان بینی «سنایی»

ز	یَز	دان	دَان	نَ	اَز	اَر	کَانَ	کَ	کُو	تَه	دِی	دِ	گِی	بَا	شَد
کِ	حَطّ	طِی	کَرّ	خِ	رَد	خِی	رَد	تَ	اَن	رَا	اَز	بَ	نَان	بِی	نِی
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-

وزن: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثنیّه سالم